

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/4. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 5 เรื่อง
ความเห็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เรื่องจัดการศึกษา ร.ศ.117 (8 เมษายน -23 กุมภาพันธ์
ร.ศ.117).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/4. รายงานของนายสนั่นเรื่องการตรวจการศึกษาใน
ประเทศอินเดีย ร.ศ.117 (พ.ศ.2441).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.1/44. เรื่องวิธีการจัดการโรงเรียนกรุงเยอรมนี.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.10/71. เรื่องการศึกษาแห่งประเทศญี่ปุ่น พ.ศ.2445.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง
โรงเรียนข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม
2468) ฉบับลง ณ วันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ.129.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)
ฉบับลง ณ วันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ.131.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)
เลขที่ 25/144 ฉบับลง ณ วันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ.131.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)
ฉบับลง ณ วันที่ 25 มิถุนายน ร.ศ.131.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)
ประกาศตั้งหลักสูตรข้าราชการพลเรือน ฉบับลง ณ วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ.2457.

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง
โรงเรียนข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม
2468)
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.4/30. เรื่องโรงเรียนข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร6ข/35. เรื่องที่ดินที่จะสร้างสภาอุณาโลมแดง (16 ธันวาคม
2543 -28 กุมภาพันธ์ 2454).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.10/17. กรมมหาวิทยาลัย เรื่องอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย
หารือเรื่องสถานที่และการปลูกสร้างมหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2461.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)
ฉบับลง ณ วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2456.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศ.4/30. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย(23 ธันวาคม 2453- 5 สิงหาคม 2468)ฉบับ
ลง ณ วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2456.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.10/174. แก้วไชระเบียบการเช่าถือและชั้นที่ดินในปกครอง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (10 ก.พ.1มี.ค.2469).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.10/173. งบเดือนกองผลประโยชน์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(2 ก.พ.-26 มี.ค.2469).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 10/167. เรื่องระเบียบการทอใหม่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช 2466.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ 10/17. กรมมหาวิทยาลัย เรื่องอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย
หารือเรื่องสถานที่และการปลูกสร้างมหาวิทยาลัย, 2461 ลง ณ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.
2461.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 22.3/12. เรื่องเอเย่นต์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์รับจะช่วยเหลือส่งครู
(11 ธันวาคม 2455).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ10/11. กรมมหาดเล็กหลวง ขอพระบรมบาทไปรับราชการใน
โรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเทพฯ และขอหม่อมเจ้าธานี มารับราชการในกรม
มหาวิทยาลัย (14-27 มีนาคม 2460).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ10/21. เรื่องขอได้โปรดนำความขึ้นกราบบังคมทูล เรื่อง
ทูลกระหม่อมกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัยต้องพระประสงศ์เสด็จไปเป็นอาจารย์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (27-30 ส.ค. 2461).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ10/11. กรมมหาดเล็กหลวง ขอพระบรมบาทไปรับราชการใน
โรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเทพฯ และขอหม่อมเจ้าธานี มารับราชการในกรม
มหาวิทยาลัย (14-27 มีนาคม 2460).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 10/13. เรื่องหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ขอทราบเรื่อง
การทำงานของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับลง ณ 16 เมษายน พ.ศ.2461.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 10/13. เรื่องหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ขอทราบเรื่อง
การทำงานของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับลง ณ 22 เมษายน พ.ศ.2461.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/1. บันทึกเรื่องการจัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มีนาคม 2468-16
พฤษภาคม พ.ศ.2475) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, บันทึกเรื่องการจัดจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ธันวาคม 2468.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มีนาคม 2468-16
พฤษภาคม พ.ศ.2475) ลง ณ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2468.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มีนาคม 2468-16
พฤษภาคม พ.ศ.2475) พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง
พระองค์เจ้าธานีนิติ ฉบับลง ณ วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2470.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มีนาคม 2468-16
พฤษภาคม พ.ศ.2475) พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง
พระองค์เจ้าศุภโยคเกษมฉบับลง ณ วันที่ 18 มกราคม พ.ศ.2470.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.10/183. กรรมการดำรงรูปการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ.2473-2474.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 10/2. เรื่องประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและโอน
ขึ้นไปอยู่ในกระทรวงธรรมการ (6 เมษายน 2460-19 สิงหาคม พ.ศ.2474).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
จดหมายคณะกรรมการดำรงรูปการส่งไปยังเสนาบดีกระทรวงธรรมการฉบับ ลง ณ วันที่ 8
ธันวาคม พ.ศ.2475.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
บันทึกเรื่องจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับลง ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 (ระบบ
ปฏิทินปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2474).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงอธิรัฐมนตรีฉบับลง ณ วันที่ 9
ธันวาคม พ.ศ. 2474.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
ฉบับลง ณ วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2474 (ระบบปฏิทินปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2475).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
บันทึกเรื่องจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับลง ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 (ระบบ
ปฏิทินปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2474).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงอธิรัฐมนตรีฉบับลง ณ วันที่ 9
ธันวาคม พ.ศ. 2474.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
ฉบับลง ณ วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2474 (ระบบปฏิทินปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2475).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/1. บันทึกเรื่องการจัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.
2475) บันทึกเรื่องจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับลง ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473
(ระบบปฏิทินปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2474).

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค. 2475)พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการฉบับลง ณ วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2474 (ระบบปฏิทินปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2475).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ 10/25. ระเบียบการเป็นอยู่ของนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลง ณ วันที่ 6 มีนาคม ปี พ.ศ.2461 (เท่ากับปี พ.ศ. 2462ในปัจจุบัน).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 10/167. เรื่องระเบียบการหอใหม่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2466.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร7ศ/4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (11 มี.ค.2468-16 พ.ค.2475)
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ศ/1. พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลง ณวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2475.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.101480.5/2. ระเบียบการสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลง ณ วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ.2465.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.10/189. ผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้ส่งเสริมกิจการของคณะราษฎร.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.32/27. บทความเรื่อง"ศิลปากรกำลังเป็นอัมพาต".
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.32/27. บทความเรื่อง"ศิลปากรกำลังเป็นอัมพาต" (บทความจากหนังสือพิมพ์สารเสรี เรื่องศิลปตะกอน วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2500).
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. มก.2/118. พระราชดำรัสตอบในการเปิดตึกวิทยาศาสตร์ หอสมุดกลางและเปิดงานวันเกษตร พ.ศ.2496 วันที่ 2 มกราคม 2496.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2/76. โครงการ 5 ปีของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2/79. การบำรุงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. รายงานการประชุมครั้งที่ 3/ 2477.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. รายงานการประชุมคณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ครั้งที่ 7/2477 วันที่ 15 มิถุนายน พุทธศักราช 2477.

- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. รายงานการประชุม คณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ครั้งที่ 1/2478 วันที่ 28 พฤษภาคม พุทธศักราช 2478.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. รายงานการประชุม คณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ครั้งที่ 1/2478 วันที่ 29 พฤษภาคม พุทธศักราช 2478.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. ใบเสนอราคา ห้างวินด์เซอร์ แอนด์ โก ถึง ดร.เดือน บุนนาค วันที่ 12 กรกฎาคม 2478.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. รายงานที่ 3/2478. เรื่อง "ซ่อมแซมที่ทำการ มหาวิทยาลัย" วันที่ 3 พฤษภาคม 2478.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. ประกาศมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เรื่อง "การซ่อมแซมสถานที่" วันที่ 7 มิถุนายน 2478.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสาร (3) มธ. 2/1. จดหมายจากนายบุญชู ยี่หื้อ เอี่ยมกั ถึงเลขาธิการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง วันที่ 31 ธันวาคม 2478.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารหมายเลข 1. เรื่องประวัติมหาวิทยาลัยศิลปากร สมัยก่อนก่อตั้งเป็นมหาวิทยาลัย.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารหมายเลข 2. เรื่องประวัติมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารหมายเลข 4. จดหมายจากผู้อำนวยการ มหาวิทยาลัยศิลปากรส่งถึงผู้สังฆราชการแทนนายกรัฐมนตรี ลง ณ วันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2487 เรื่องการจัดตั้งสถานศึกษาศิลปกรรมชั้นสูง.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารหมายเลข 6. คำกราบบังคมทูลของผู้อำนวยการ ของมหาวิทยาลัยศิลปากรในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ.2507.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารหมายเลข 7. พูน เกศจำรัส. "ศิลปากร"
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปจ 3.1/3. เรื่องขอพระบรมราชานุญาตตั้งกรรมการ โรงเรียนข้าราชการพลเรือนเพิ่มอีก (30ธันวาคม -1 มกราคม พ.ศ. 2458) ปัจจุบันในวันที่ 1 มกราคมคือปี พ.ศ.2459".

- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.1/5. เรื่องรายงานการประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ 6 ลง ณ วันที่ 22 เมษายน พ.ศ.2456 โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สภานายกเป็นประธาน ประชุมพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ พระยาศรีวรวงษ์ พระยาไพศาลศิลปศาสตร์.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.4/4. เรื่อง ก่อสร้างมหาวิทยาลัย (6 เมษายน - 6 กันยายน พ.ศ.2456) หน้า 7. (เอกสารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.1/8. เรื่องรายงานการประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนครั้งที่ 8 ลง ณ วันที่ 1 กันยายน 2465.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.1/9. เรื่อง รายงานการประชุมสภาจัดการ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ครั้งที่ 12 ลง ณ วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2457.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.4 อ2/2. เรื่องก่อสร้างตึกมหาวิทยาลัย (15ตุลาคม - 27 มีนาคม พ.ศ.2457) ปีที่ 1.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ.3.4 อ2/5. เรื่องก่อสร้างตึกมหาวิทยาลัย(2 พฤษภาคม- 27 มีนาคม พ.ศ.2460) ปีที่ 4 หน้า 140 เรื่องการก่อสร้างโรงเรียนหลังใหญ่.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.4 อ2/2. เรื่องก่อสร้างตึกมหาวิทยาลัย (15ตุลาคม - 27มีนาคม พ.ศ.2457) ปีที่1.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3/7. เรื่องร่างระเบียบการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนซึ่งจัดขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย ของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลง ณ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร. ศ.131.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ป จ. 3.4 อ.1/12. เรื่องประกาศตั้งกรมมหาวิทยาลัย.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปจ. 3.4 อ.1/12. เรื่องประกาศตั้งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย และตั้งผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปจ 3.4 อ2/2. เรื่องก่อสร้างตึกมหาวิทยาลัย (15ตุลาคม - 2 มีนาคม พ.ศ. 2457) ปีที่ 1 หน้า 64 เอกสารเลขที่ 116862/103 หอรัษฎากรพิพัฒน์.
- หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเนาถวายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ถึงเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2465.

หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปจ 18.7/1. เรื่องรายงานการประชุมพิเศษของสภากรรมการ
ปกครองนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครั้งที่ 1-2 (14,17 ตุลาคม 2468).

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมโคสนาการ. ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ พณฯ ท่าน จอมพลหลวงพิบูลสงคราม
ฉบับที่ 2. หน้า 3.

คำสั่งนายกรัฐมนตรี ที่ 4/2485 เรื่องตั้งกรรมการพิจารณาปรับปรุงการแพทย์ ลง ณ วันที่ 7
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485

โครงการศึกษาแห่งชาติ. 2441.

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ลงวันที่
21 มกราคม ร.ศ.117, ใน พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระ
เสด็จสุเรนทราธิบดี เล่ม 2.

พระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2477.

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พุทธศักราช 2486.

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ พุทธศักราช 2486.

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476.

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศิลปากร พุทธศักราช 2486.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2550. สูจิบัตรการแข่งขันกีฬาประเพณีชาวเรือ-ชาวไร่ 2550.
กรุงเทพ : มปท.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์,
2546.

รายงานการประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ครั้งที่ 12 ลง ณ วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2457 (ปัจจุบันคือ พ.ศ.2458).

รายงานการประชุมคณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ครั้งที่ 13/2477
วันที่ 31 ธันวาคม พุทธศักราช 2477

รายงานการประชุมคณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองครั้งที่ 2/2477 วันที่
18 เมษายน พุทธศักราช 2477

ศิลป์ พีระศรี. 2503. สุจิตร์การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ 11 พ.ศ. 2503. กรุงเทพฯ : มปท.

หนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์เดอร์ ฉบับที่ 1 เล่มที่ 1, 1 มิถุนายน พ.ศ.2408 หน้า 37-38
และฉบับที่ 1 เล่ม 1, 19 ตุลาคม พ.ศ. 2408

หนังสือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จุฬารัตนัตถิต 2490. กรุงเทพฯ : มปท, มปป.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กำเนิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2530.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 9 ทศวรรษ : พัฒนาการทางกายภาพของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2550.

จิรพร วิทยศักดิ์พันธ์ุ. จอมพล ป.พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,2544.

คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล. ศิริราชร้อยปี ประวัติและวิวัฒนาการ. กรุงเทพฯ :
วิคตอรีเพาเวอร์พอยท์,2531.

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราช
พยาบาลและมูลนิธิโรคกีเฟลเลอร์. กรุงเทพฯ : หน่วยการพิมพ์โรงพยาบาล ศิริราช,
2526.

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. อนุสรณ์ 84 ปี ศิริราช. กรุงเทพฯ : กรุงสยาม,2519.

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กำเนิดรัฐศาสตร์จุฬาฯ ยุคใหม่. กรุงเทพฯ :
мпท, 2541.

คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 50 ปี คณะวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ : มปท,2542.

คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 90 ปีวิศวกรรม จุฬาฯ 9 รอบคุณพระเจริญฯ.
กรุงเทพฯ : มปท,2547.

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. แปดทศวรรษคณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ :
мпท,2539.

จิตร ภูมิศักดิ์. กรณีโยนบก 23 ตุลาคม. กรุงเทพฯ : นกฮูก, 2539.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังการเข้ามาของระบอบอาณานิคม. ในเอกสารประกอบการบรรยายการทบทวนตนเอง และการพัฒนาศักยภาพส่วนบุคคล. โครงการ Global Competence Project. Sohk 33-39, 2541.

ชัยนาทเรนทร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พระกรณียกิจ ของ พลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ที่เกี่ยวกับการแพทย์และการสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2495.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475 - 2500. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

_____ . จากสยามเป็นไทยนามนั้นสำคัญไฉน?. กรุงเทพฯ : มติชน, 2548.

_____ . รัชกาลที่ 5 : สยามกับอนาคตและชมพูทวีป. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ. สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2535.

ชาติรี ประภิตนนทการ. การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2530.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

ทองพันธุ์ พูนสุวรรณ. อนุรักษ์อาคารเกษตรกลางบางเขน พ.ศ. 2549. กรุงเทพฯ : เท็กซ์ แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, 2549.

ธงทอง จันทรางศุ. พระราชพิธีก่อพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือน. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. ประวัติศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา 2516. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540.

นฤทธิ ฌ พัทลุง. ธรรมศาสตร์. เอกสารอัดสำเนา. มปท, มปป.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.

นิศา ชูโตและคณะ. บัณฑิตสตรีจุฬาฯ 2470-2528. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

- นิเทศ ดินนะกุล. สังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- บุญเย็น วอทอง. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512.
- บุญเสริม นามวัง. พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย. กรุงเทพฯ : สาส์นพระราชาราชภัฏ, 2538.
- ประยูรท์ สิทธิพันธ์. พระประวัติสมเด็จพระราชาบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์. พระนคร : ผดุงศึกษา, 2503.
- ประเสริฐ ฒ นคร. ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด. กรุงเทพฯ : มติชน, 2549.
- ปิยนาด บุณนาค. การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับผลกระทบต่อโลกทัศน์และภูมิปัญญาทางการเมืองของข้าราชการ (พ.ศ. 2435-2475). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- _____ . ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม" พ.ศ. 2516. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- ปิยนาด บุณนาค และ จันทรา บุรณฤกษ์. บทบาทของการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่อการพัฒนาทางการเมืองของประเทศไทย (พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2516). เอกสารอัดสำเนา. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ปิยนาด บุณนาค, สวัสดิ์ จงกล และ ชลธิชา สุทธินันต์กุล. การศึกษาแนวพระดำริด้านการพัฒนาการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- พโยม ไรจนวิภาต. พ. 27 สายลับพระปกเกล้าฯ. กรุงเทพฯ : วลี ศรีเอช, 2547.
- พิพัฒน์ พงศ์พีระพีพร. โรงเรียนประณีตศิลปกรรม. ใน "รากเหง้ามหาวิทยาลัยศิลปากร". กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2536.
- พิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394) : รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. การวิจัยทางการอุดมศึกษา : ความเข้าใจเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : เหลียวดูหลัง แลไปข้างหน้า.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 50 ปีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : กำเนิดและพัฒนาการ.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. เกษตรปฐพี 60 ปี. กรุงเทพฯ : สมก, 2546.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ธรรมศาสตร์ 50 ปี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. 25 ปี มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ : มศก, 2511.
- มารุต บุณนาค และคณะ. ธรรมศาสตร์ประกาศนาม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2547.
- รอง ศยามานนท์. ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459 – 2509. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- รอง ศยามานนท์, ปิยนาท บุณนาคและคณะ. ชีวประวัติและผลงานของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : ฝ่ายบริหารและโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- ระลึก ธานี. วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย (พ.ศ. 2475-2503). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- เล็ง วิริยศิริ. จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2538.
- วารุณี โอสถารมย์. รายงานการวิจัยเรื่องกำเนิดการศึกษาสมัยใหม่แบบรวมศูนย์สมัยรัชกาลที่ 5.
เอกสารอัดสำเนา. สถาบันคดีไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. ชีวิตและผลงานของอาจารย์ศิลป์ พีระศรี. กรุงเทพฯ : ชিতก้า, 2536.
- _____. ศิลปวิชาการ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.
- วิลาสวงศ์ พงศะบุตร. อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ, 2534.

- _____ . การปฏิรูปการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516.
- _____ . เมื่อเริ่มสมัยปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ : เลิฟแอนด์ลิฟเพรส, 2541.
- สมคิด ศรีสังคม. รำลึกความหลัง ธรรมศาสตร์ 50 ปี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- สวัสดิ์ จงกล. จากวังหลวงสู่วังกลางทุ่ง. เอกสารอัดสำเนา, 2543.
- สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : รามคำแหง, 2541.
- สุกัญญา สุตบรรทัด. หมอบรัดเลย์กับการพิมพ์หนังสือแห่งกรุงสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มติชน, 2547.
- สมคิด ศรีสังคม. รำลึกความหลัง ธรรมศาสตร์ 50 ปี. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการเอกสารและหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการ กิ่งศตวรรษธรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- สมิทธิ์ นวกุล. รวมเรื่องเล่าธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : มปท, 2533.
- สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ. แผนชิงชาติไทย. กรุงเทพฯ : BK การพิมพ์, 2534.
- สุพัชรา สุภาพ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2546.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ทิศทางใหม่สำหรับมหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2530.
- ศิลป์ พีระศรี. ศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มปท, 2511.
- อมรรตุนารักษ์, จมีน (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 7. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2519.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรพันธ์เพ็ญเพ็ญศิริ จักรพันธ์. 2537. ในรั้วมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ : มปท.
- อัจนราพร กมฺุทพิสมัย. อุดมการณ์และชาตินิยมของผู้นำไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

บทความ

- เกรียง กীরติขจร. หอวัง อาณาจักรของเรา. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 218. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- คลังม วัชโรบล. นิสิตใหม่ปี พ.ศ.2468. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 23. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- จรรยาพันธ์ อิศรางกูร ณ อยุธยาและคณะ. สิงห์ดำในอดีต. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 47. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- จิรายุ นพวงศ์, ม.ล.. เนื้อความทรงจำ. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 26. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- เจริญ ธรรมพานิช. วิทยาศาสตร์ในอดีต พ.ศ.2471-2478. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 34. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ชาคริต จุลกะเสวี. หอพักในอดีตของ ม.ก.บางเขน ใน สุนันทา คัมภีร์(บรรณาธิการ), หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอพักนิสิต (หอ 2) อาคารอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 27. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2549.
- ชาติรี ประภิตนทการ. 70 ปี โคมธรรมเนียมและการเมือง ใน ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล และ วารุณี โอสदारมย์ (บรรณาธิการ), จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 10 (มิถุนายน 2549 - 2550). หน้า 26. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดำรง วงศ์อุปราช. ความเคลื่อนไหวของศิลปินและศิลปะในยุคของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี. ใน มหาวิทยาลัยศิลปากรฉบับพิเศษ 100 ปี. 2536. หน้า 18-19.
- เต็มสิริ บุญยสิงห์. ชีวิตนิสิตาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2481 – 2485. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 65 - 66. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- นิรันดร์ นวมารค. ครึ่งศตวรรษวรรณนา. ใน อักษรศาสตร์บัณฑิต 50 ปี. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

- บุญธรรม จิตต์อนันต์. ชีวิตน้องใหม่ที่หอ 9. ใน สุนันทา คัมภีร์(บรรณาธิการ), หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอพักนิสิต (หอ 2) อาคารอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 41. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2549.
- บาทยัน อิมสำราญ. วาทกรรมเรื่องนารายณ์สิบปาง : การรื้อสร้างองค์ความรู้เรื่องเทพกรณัม ฮินดูในสังคมไทย" ใน ภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏแห่งสยามประเทศ, กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- ประพันธ์ โกยสมบูรณ์. ตำนานเกษตรศาสตร์แห่งทุ่งบางเขน. ใน สุนันทา คัมภีร์(บรรณาธิการ), หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอพักนิสิต (หอ 2) อาคารอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 64. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2549.
- ประสิทธิ์ ณรงค์เดช, ปราศรัย ทรงสุเวทย์ และอารีย์ ศรีบุรธรรม. จุฬาย กับ การเลือกตั้งปี 2500. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 294 – 298. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ประเสริฐ ณ นคร. คุณหลวงอิงคย์ กับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ใน "อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์(พิเศษ) อินทรี จันทรสถิตย์. กรุงเทพฯ : มปท, 2533.
- ป๋วย อึ้งภากรณ์. ธรรมศาสตร์กับการเมือง. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). ธรรมศาสตร์ 50 ปี. หน้า 271. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- พลทิพ โกமாகุล ณ นคร. เกษตรศาสตร์ของเราแต่เก่าก่อน ใน สุนันทา คัมภีร์(บรรณาธิการ) หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอพักนิสิต (หอ 2) อาคารอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 23. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2549.
- พูนทรัพย์ นพวงศ์. เหนือความทรงจำ. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 30. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- วิชา เศรษฐบุตร. สี่ปีในจุฬาย. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 37 - 38. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- วิทวัส บัวจันทร์. ชีวิตในหอพักทุ่งบางเขน. ใน สุนันทา คัมภีร์(บรรณาธิการ), หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอพักนิสิต (หอ 2) อาคารอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 36. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2549.
- สมคิด ศรีสังคม. จาก ม.ธ.ก.ถึง ม.ธ. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). ธรรมศาสตร์ 50 ปี. หน้า 387. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

- สมศรี สุกุมลนันท์. ครั้งหนึ่งยังจำได้. ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 63. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- สรไรใจ แสงวิเชียร. การปรับปรุงคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกับการปรับปรุงคณะแพทยศาสตร์ระหว่าง พ.ศ. 2466-2478. ใน 50 ปี วิทยาศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2476-2527. กรุงเทพฯ : ด้านสุขภาพการพิมพ์, 2527
- สรไรใจ แสงวิเชียร. "ศาสตราจารย์ เอ. จี. เอลลิส." ในคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. 60 ปีแห่งความร่วมมือ ระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล และมูลนิธิวีร็อคกีเฟลเลอร์.
- สุจิต บุญบงการ. "อำนาจทางการเมืองของผู้นำทหารไทย : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างจอมพล ป.พิบูลสงคราม กับ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์", ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และ รังสรรค์ ธนะพรพันธ์(บรรณาธิการ), รักเมืองไทย : ภาคประวัติศาสตร์และการเมือง, กรุงเทพฯ : โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.
- สุด แสงวิเชียร. แพทย์จุฬายา ระยะเวลา (พ.ศ.2467). ใน ธงทอง จันทรางศุ (บรรณาธิการ). 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : รำลึกอดีต, หน้า 20. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- สุนทร หงส์ลดารมย์. คำไว้อาลัย ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) อินทรี จันทรสถิตย์. กรุงเทพฯ : มปท, 2533.
- อรุณ จันทโอ. สภาพของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ.2494 - 2499. ใน สุนันทา คัมภีร์ (บรรณาธิการ), หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอพักนิสิต (หอ 2) อาคารอนุรักษ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 36. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2549.

วิทยานิพนธ์

- กฤษณา พิทักษ์อรุณพ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะแรกตั้งจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ก้องสกุล กวินรวีกุล. การสร้างร่างกายพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามพ.ศ.2481 - 2487, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

- ไชแสง สุขวัฒน์. การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2208-2475. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2520.
- คณิงนิตย์ ตั้งใจตรง. ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนิสิตนักศึกษาไทย พ.ศ.2516-2519 : ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2520.
- โชติ กัลยาณมิตร. อิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (2325 – 2525). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2520
- เทียมจันทร์ อำแหว. บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2475-2487). วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2523.
- บุญธรรม อินจันทร์. การปฏิรูปมัธยมศึกษาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2435 - 2475 : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2522.
- พรเพ็ญ อ้นตระกูล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-2468. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2517.
- พิกุล บุญประเสริฐ. พัฒนาของกิจกรรมนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2533.
- พาชื่น สมคำนึ่ง. ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับปรุงบ้านเมืองแบบตะวันตก. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2520.
- พาสนา กิจถาวร. บทบาทของพระสงฆ์ในเรื่องการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2524.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. พัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2516.

- วรรณ วฑฒกะกุล. แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพันธุ์เกษม เกษมศรี.
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย,2533.
- วีรฎรยา ทุ่นเจริญ. โรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2411-2468). วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2545.
- วรุณี โอสฎารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2524.
- วีระศักดิ์ บรรณธรรม. การวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ระดับปริญญามหาบัณฑิตที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ
การอุดมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2506. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาอุดมศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2529.

ภาษาอังกฤษ

หนังสือ

- Anderson, Benedict. Imagined Communities : Reflections on the Origin and the Spread of
Nationalism. London : Verso,1991.
- Geliner, Ernest. Nations and Nationalism. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press,1983.
- Gramsci. State and Civil Society. N.Y. International Publishers,1971.
- Moose, George L. The Nationalization of the Masses. New York : Haward Fertig,1975
- Paul Procter (editor). Cambridge International Dictionary of English. Cambridge :
Cambridge University Press.1995
- P.J. Marshall. The Oxford history of the British Empire. Oxford : Oxford University
Press,1999.
- Tobia, Bruno. Urban Space and Monuments in the "Nationlization of the Masses
London : Routledge, 1996.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ประวัติผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459-2475

1. อธิบดีกรมมหาวิทยาลัย

ในช่วงเวลาดังแต่ปี พ.ศ. 2459-2475 มีจำนวน 4 ท่าน ดังนี้

1. สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาไชยนาทนเรนทร ทรงเป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยตั้งแต่วันที่ 6 เมษายน 2460- 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 นับว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมากเนื่องจากพื้นฐานการศึกษาเดิมของพระองค์ได้ทรงศึกษาวิชาทางด้านศึกษาศาสตร์ (Pedagogy) จึงทำให้พระองค์มีประสบการณ์ทางด้านนี้โดยเฉพาะ นอกจากนี้พระองค์ยังมีประสบการณ์ในด้านการจัดการศึกษาก่อนที่จะมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยคือทรงเป็นผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย ผลงานของพระองค์ในช่วงที่เป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยคือทรงจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยเป็นคณะๆ และได้รวบรวมการสอนทั้งหมดไว้ทางปทุมวันโดยได้นำโรงเรียนฝึกหัดครูมาเรียนด้วย แต่เดิมในคณะต่างๆ ได้ทำการศึกษาในบริเวณหอวัง เมื่อศึกษาธิการได้สร้างสำเร็จแล้วจึงได้ทรงย้ายคณะรัฐประศาสนศาสตร์และยันตรศึกษา (วิศวกรรมศาสตร์) มาสอนไว้ที่นี้ด้วย โดยตั้งเครื่องจักรกลไว้ที่ด้านล่างซึ่งพระองค์ท่านเห็นว่าไม่เป็นการเหมาะสมกับสถานที่ต่อมาจึงได้มีโรงงานเดินเครื่องจักรได้สำเร็จ ส่วนสถานที่ทางหอวังใช้เป็นสถานที่ในการสอนวิทยาศาสตร์มีทั้งห้องเรียนและห้องปฏิบัติการ นักเรียนในคณะนี้ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนแพทย์โดยมาก ต่อมาได้มีการย้ายห้องกายวิภาคบรรยายและที่เก็บศพจากศิริราชมาตั้งขึ้นที่นี้ซึ่งนักเรียนแพทย์สามารถเรียนวิชาภาคต้นได้ที่หอวัง¹ ประกอบกับพระองค์ยังมีบทบาทในการเรียไรเงินทุนในกิจการที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย เช่นการเรียไรเงินในการสร้างตึกวิทยาศาสตร์ (ตึกขาว) หรือการชักชวนสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์มาช่วยในงานกิจการทางด้านการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะทางการแพทย์

2. พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (ริน ศยามานนท์) ทำงานในหน้าที่อธิบดีกรมมหาวิทยาลัยตั้งแต่วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2461 และต่อมาเมื่อเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการได้รักษาการตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยเมื่อไม่มีผู้ดำรงตำแหน่งนี้ จนกระทั่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2472 ในปี พ.ศ.2441 ท่านสามารถสอบทุนเล่าเรียนหลวงได้เป็นอันดับที่ 2 ได้รับพระราชทุนเล่าเรียนหลวงออกไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ ต่อมาได้เข้าเรียนวิชาครู ณ วิทยาลัยเบอโรโรคโดย

¹ ร่อง ศยามานนท์, เพ็ญ ศรี ดุ๊ก, ปิยนาด บุนนาค และพูนเกศ จันทกานนท์. ชีวประวัติและผลงานของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ.2459-2526), หน้า 23.

วิชาที่ท่านเล่าเรียนได้แก่ ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ทฤษฎีการสอน ภาษาฝรั่งเศส และการวาดเขียนบนกระดานดำต่อมาในปี พ.ศ. 2456 ท่านก็ได้รับประกาศนียบัตรของวิทยาลัยนี้ หลังจากนั้นก็กลับจากการศึกษาในประเทศอังกฤษแล้วครั้งแรกท่านดำรงตำแหน่งในการรับราชการเป็นผู้ช่วยนายตรวจโรงเรียนแขวงพิเศษคือโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนภาษาเช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และโรงเรียนวิสามัญศึกษาเช่นโรงเรียนพาณิชยการ โรงเรียนราชแพทยาลัย นอกจากนี้ท่านเป็นข้าราชการประจำแล้วยังเป็นอาจารย์พิเศษสอนตามโรงเรียนชั้นสูง เช่นโรงเรียนมหาดเล็ก โรงเรียนฝึกหัดครูและโรงเรียนสวนกุหลาบภาษาอังกฤษ ต่อมาท่านได้เลื่อนเป็นนายตรวจโรงเรียนแขวงมัธยมแล้วมีหน้าที่เลื่อนไปตามลำดับจนเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ และท่านได้ทำงานในตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยอีกตำแหน่งหนึ่งด้วยจนถึงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2462 และในปีเดียวกันนั้นท่านได้เลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการและในระหว่างที่ท่านได้ดำรงตำแหน่งนี้ได้รับการอธิตัดกรมมหาวิทยาลัยด้วยเมื่อตำแหน่งนี้ว่างลง สำหรับผลงานของท่านก็คืองานทางด้านการบริหารเป็นส่วนมาก โดยท่านได้ถวายความร่วมมือแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ในการติดต่อเจรจาเพื่อขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์เพื่อปรับปรุงการแพทย์ให้เจริญก้าวหน้าทันสมัย²

3. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ในตอนแรกทรงศึกษาวิชาทางด้านทหารในทวีปยุโรปต่อมาภายหลังกลับมารับราชการทหารที่เมืองไทยแล้วปรากฏว่าด้วยพระอิสริยยศที่ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูงจึงไม่เอื้อให้ทรงงานตามที่ตั้งพระทัยได้ในภายหลัง จึงได้ตัดสินพระทัยลาออกจากการรับราชการทหารเรือ แล้วทรงเปลี่ยนพระทัยมาทรงงานทางด้าน การแพทย์และการสาธารณสุขแทนโดยผู้ที่มิชอบทาในการชักชวนสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ก็คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนไชยนาทนเรนทรและหม่อมเจ้าพูนศรีเกษมเกษมศรีเนื่องจากเห็นว่าเมืองไทยของเรานั้นยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ในด้านนี้อีกมาก ในสมัยก่อนที่พระองค์จะทรงรับหน้าที่อธิบดีกรมมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ.2466 ก็ทรงได้เริ่มมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาของคณะแพทยศาสตร์รวมทั้งพระราชทุนส่วนพระองค์ให้กับนักเรียนแพทย์เพื่อตามเสด็จไปศึกษาวิชาการแพทย์ที่สหรัฐอเมริกา และทรงเป็นสื่อกลางในการแสวงหาความร่วมมือระหว่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์เพื่อขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิในการจัดการศึกษาวิชาแพทย์ในเมืองไทยซึ่งส่งผลทำให้ในระยะเวลากายหลังมูลนิธิได้เข้ามาช่วยเหลือมหาวิทยาลัยเป็นระยะเวลานานนับสิบปีจนทำให้การศึกษาในคณะแพทยศาสตร์สามารถพัฒนาจนมีความก้าวหน้า³ และสามารถให้ปริญญาแก่นิสิตในระดับชั้นบัณฑิตได้เป็นคณะแรก ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ประทับอยู่ต่างประเทศและทรงเจรจาขอความช่วยเหลือ

² รอง ศยามานนท์, เพ็ญ ศรี ตึก, ปิยนาด บุนนาค. ชีวประวัติและผลงานของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2459-2526), หน้า 26-27.

³ หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ พระบรมราชชนกกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 5.

จากมูลนิธืร็อคกีเฟลเลอร์อยู่นั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม ปี พ.ศ. 2466 ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ทรงพระราชทานลายพระหัตถ์ด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมูลนิธืร็อคกีเฟลเลอร์และทรงปรารภเรื่องส่วนพระองค์ว่าแพทย์มีความเห็นว่าจะทรงเรียนอยู่ในแถบหนาวอีกต่อไปไม่ได้เนื่องจากพระองค์ไม่ถูกกับอากาศหนาวจัดจึงมีพระประสงค์ทรงทราบว่าจะมีงานอะไรให้ทำในกรุงเทพฯ หรือไม่ ดังนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอกราบบังคมทูลฯ ว่ามีความประสงค์ให้ทรงงานในตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย⁴ ซึ่งในตรงนี้จะสามารถเห็นได้ว่าการที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอนั้นเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมเนื่องจากทำงานการเจรจาประสานงานกับมูลนิธืร็อคกีเฟลเลอร์นั้นสามารถกระทำได้อย่างสะดวกขึ้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโทรเลขถึงพระองค์ท่าน ซึ่งประทับอยู่ ณ กรุงลอนดอนในวันที่ 18 กรกฎาคม ปี พ.ศ.2466 ความตอนหนึ่งว่า

"...Now that I have lost Chudadhuj I fell more lonely than before, and I want you to come back home as soon as you can. I have already arranged with the Ministry of Education for you to take up the post of Director-General of the University, and I know that the Ministry is delighted at prospect of having you in this Department. Your mother has just been to see me a visit of condolence, and she seemed very pleased when I told her of my intention to ask you to come home and support me in my work .Please return as soon as you can..."⁵

เมื่อได้รับพระราชโทรเลขจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์จึงได้เสด็จกลับมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยตามพระราชประสงค์ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2466 ดังปรากฏจากหลักฐานในจดหมายของเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการซึ่งมีไปถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนาบติกระทรวงธรรมการว่า

"...ตามหนังสือท่านที่ 52/6412 ลงวันที่ 11 เดือนนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสงขลานครินทร์ ประทานบันทึกข้อตกลงวิธีดำเนินการเบื้องต้นในเรื่องที่ร็อคกีเฟลเลอร์มูลนิธืรับจะช่วยเหลือคณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์

⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 6

⁵ พระราชโทรเลขในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสงขลานครินทร์. อ้างไว้ในจมีน อมร ตฤณารักษ์, *พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องการศึกษาของชาติ เล่ม 8*. หน้า 296.

มหาวิทยาลัย ซึ่งบอร์ดออฟทรัสต์แห่งมูลนิธิเห็นชอบด้วยแล้ว มาขอความให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อเรียนพระราชปฏิบัติ และว่าถ้าได้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์มาทรงจัดการเสียแต่เริ่มต้นแล้ว กิจการจะดำเนินการไปได้อย่างรวดเร็ว ...”⁶

ทรงเป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยตั้งแต่วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2466 จนถึงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2467 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเป็นข้าหลวงตรวจการศึกษาทั่วไป อย่างไรก็ตามเมื่อทรงรับตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยปรากฏว่าทรงมีพระอุปนิสัยโปรดไปทางวิทยาศาสตร์จึงไม่โปรดในการที่จะทำงานอยู่กับโต๊ะและเซ็นหนังสือ ดังที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียรบันทึกไว้ว่า

...ทรงเบื่อหน่ายรำคาญพระราชหฤทัยอย่างยิ่งในงานประจำที่ต้องคอยแต่เซ็นหนังสือ หาทางปรองดองในข้อโต้เถียง คอยกำราบปราบปรามผู้น้อยที่กระทำผิด และความโอ้อ้อล่าช้าต่างๆ ของระเบียบราชการ จึงทรงขอพ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยมาเป็นตำแหน่งข้าหลวงตรวจการศึกษาทั่วไป เป็นโอกาสให้พระองค์ทรงมีเวลาแบ่งมาทำการสอนซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์โปรดปรานมากที่สุด มาตรฐานงานต่างๆ ที่ทรงวางไว้ที่ศิริราช⁷

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงเป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยอยู่ราว 8 เดือน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้มีหนังสือถึงมหาเสวกเอก เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ ขอให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลฯ เปลี่ยนหน้าที่เป็น Inspector – General of Education แทนหน้าที่อธิบดีกรมมหาวิทยาลัย โดยกราบบังคมทูลพระกรุณาแสดงเหตุผลว่า “พระองค์ท่านได้ปฏิบัติราชการมาเป็นอย่างดีมีประโยชน์แก่มหาวิทยาลัยมาก แต่กิจการของมหาวิทยาลัยนอกจากส่วนวิชาการยังมีส่วนกระจุกกระจิกมาก ประจวบกับเวลาที่พระกำลังไม่ปกติก็เป็นการหนักเกินไป”⁸ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราชานุญาต เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2467 แต่ถึงกระนั้นก็เชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน

⁶ จดหมายที่เจ้าพระยามหิธร ส่งถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลง ณ วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2465

⁷ สุด แสงวิเชียร, “พระประวัติ สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์” อ่างไวโน คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, ชุมนุมพระนิพนธ์และบทความเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์. กรุงเทพฯ : ศิริราช, 2508. หน้า 26.

⁸ อ่างไวโน หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สมเด็จพระบรมราชชนกกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : หอประวัติ, 2531). หน้า 3.

สงขลานครินทร์ จะทรงทึ้งงานทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยเด็ดขาด⁹ เพราะแม้ทรงเป็นข้าหลวงสำรวจการศึกษาทั่วไปแล้ว แต่ก็ยังทรงทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ ซึ่งทำให้ได้ทรงมีความสัมพันธ์ในการพัฒนามหาวิทยาลัยโดยตรงมากยิ่งขึ้นในงานทางด้านการสอนจนนำไปสู่การพัฒนาทางการแพทย์ให้มีมาตรฐานในที่สุด

4. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล ทรงเป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2475 ถึงวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2478 จึงย้ายไปเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ แต่ยังคงทรงทำหน้าที่รักษาการตำแหน่งอธิการบดีอยู่จนศาสตราจารย์ เอ. จี. เอลลิสเป็นอธิการบดีสำหรับพระประวัตินั้นปรากฏว่าทรงปรึกษาสามารถในการเรียนหนังสือมาโดยตลอดโดยทรงเริ่มรับข้าราชการครั้งแรกในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2466 เป็นเวลา 3 ปี หลังจากนั้นก็เสด็จกลับศึกษาในประเทศอังกฤษในสาขาฟิสิกส์ที่วิทยาลัยวิทยาศาสตร์ (Royal College of Science) ด้วยทุนของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ที่ทรงมีพระราชประสงค์ในการให้พระองค์ท่านกลับมาเป็นอาจารย์สอนนิสิตแพทย์ในสาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลังจากที่ท่านได้สำเร็จการศึกษาแล้วได้เสด็จกลับเข้ารับราชการต่อในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2472 ต่อมาได้ทรงดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาคณิตศาสตร์และบรรยายเวชศาสตร์โมสตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่านได้รับราชการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรื่อยมาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 ต่อมาตำแหน่งผู้บัญชาการของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีการยกเลิกล้มไปเปลี่ยนมาเป็นอธิการบดีแทน รวมทั้งคณะบดีของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ได้ว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งคณะบดีของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์และดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย แต่เนื่องจากทรงมีพระราชกิจมากจึงได้พ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ. 2479

2. ผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในช่วงระยะเวลา พ.ศ.2459-2475 มี 2 ท่านคือ

1. ขุนอนุกิจวิธูร (สันทัด เทพหัสดินทร์) เป็นผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2460 - 31 มีนาคม พ.ศ.2468 ท่านเป็นน้องชายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์จนสอบได้ประกาศนียบัตรฝ่ายครุภาษาไทยเมื่อ พ.ศ.2438 ต่อมาท่านได้เข้ารับราชการในตำแหน่งครูที่โรงเรียนราชวิทยาลัย

⁹ หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สมเด็จฯ พระบรมราชชนกกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (กรุงเทพฯ : หอประวัติ).

บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาโดยทำหน้าที่ครูสอนภาษาไทย ต่อมาท่านได้เลื่อนเป็นนายตรวจ กรมศึกษาธิการตั้งแต่ปี พ.ศ.2445 จนเข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องจากท่านมีอุปนิสัยเยือกเย็นทำให้สามารถติดต่อบริการงานได้ดี แต่อย่างไรก็ตามแม้ท่านจะเป็นผู้ที่มีความสามารถ แต่ป่วยเป็นโรคแผลเรื้อรังที่เท้าจึงลาออกจากราชการในปี พ.ศ.2472 ต่อมาพระยาวิฑูรย์ปรีชามาตย์(ศิริ เทพหัสดินทร์) ได้รักษาการในตำแหน่งผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยชั่วคราวในระหว่างที่พระยานุกิจวิฑูรย์ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ราชการได้ สำหรับผลงานของท่านเมื่อท่านได้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการนั้นท่านได้ทำงานที่ลำบากและเสี่ยงอันตรายคืองานที่เริ่มต้นในการเตรียมสถานที่สำหรับมหาวิทยาลัยโดยต้องขับไล่พวกจีนอั้งยี่ที่ปลูกผักอยู่ในบริเวณที่ต้องการโดยต้องพูดจาปลอบโยนกันอยู่ประมาณ 2 ปี จึงสามารถได้ที่ดินในการสร้างตึกบัญชาการ สร้างหอพักนักเรียน สร้างสโมสร ที่พักอาจารย์ และโรงงานเครื่องยนต์ นอกจากนี้ในช่วงที่ท่านเป็นอาจารย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยท่านได้อยู่ประจำในบ้านหลวงของมหาวิทยาลัย ต้องรับผิดชอบในเรื่องการปกครองทั้งกลางวันและกลางคืน รวมเวลาที่ท่านรับราชการอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่อเนื่องรวม 15 ปี¹⁰

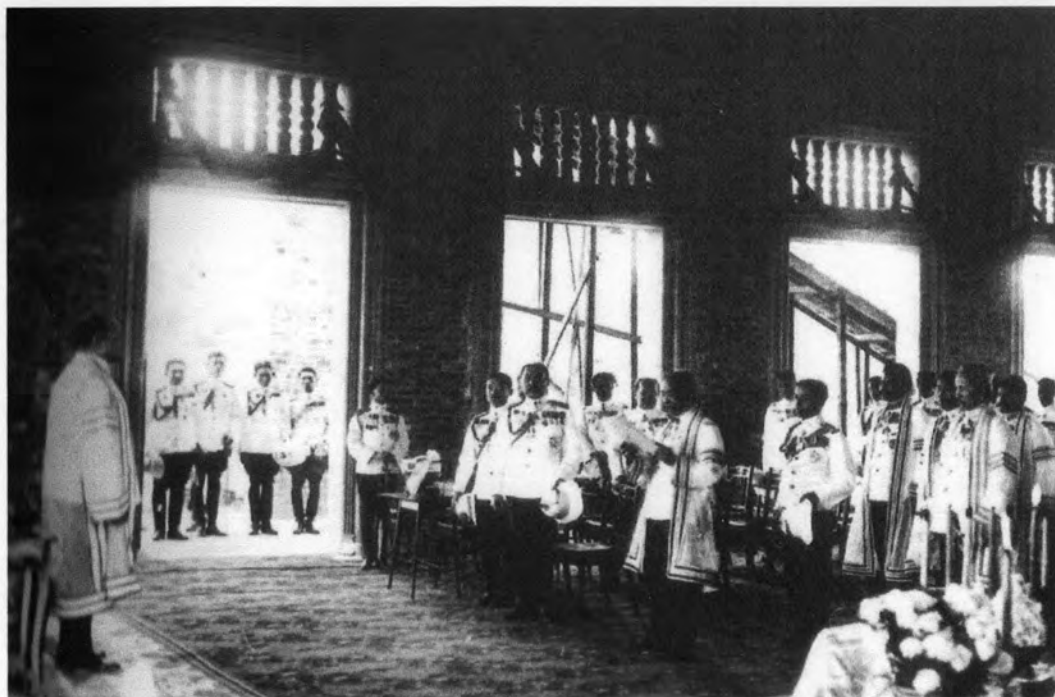
2. พระยาภะรตราชา (ม.ล.ทศทิศ อิศรเสนา) เป็นผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2472 ถึงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2475 ท่านเข้ารับการศึกษาทางด้านคณิตศาสตร์บริสุทธิ์ คณิตศาสตร์ประยุกต์และเคมี ควบคู่ไปกับวิชาครู โดยสำเร็จการศึกษาชั้น Diploma โดยท่านเริ่มกลับเจ้ามารับราชการครูที่โรงเรียนสวนกุหลาบและยังปฏิบัติหน้าที่เป็นเลขานุการส่วนตัวของเสนาบดีกระทรวงธรรมการด้วย หลังจากนั้นท่านได้รับเข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการโดยการเริ่มต้นจากการเป็นผู้ช่วยเลขานุการกระทรวง ต่อมาได้เป็นปลัดกรมสามัญศึกษา รวมทั้งได้รับตำแหน่งผู้ดูแลนักเรียนไทย ณ ประเทศอังกฤษ และได้เป็นเลขานุการของกระทรวงในเวลาต่อมา พระยาภะรตราชาได้เข้ารับราชการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2470 โดยเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเลขานุการคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์และได้เป็นคณบดีในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2470 ต่อมาได้รับเข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการมหาวิทยาลัย ผลงานของท่านในช่วงระหว่างที่เป็นคณบดีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ท่านได้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการหาอาจารย์มาสอนวิชาต่างๆ ซึ่งส่วนมากเป็นอาจารย์พิเศษ รวมทั้งท่านได้คัดเลือกนิสิตที่เรียนดีไปศึกษาต่อต่างประเทศเพื่อกลับมาเป็นอาจารย์ที่คณะ ส่วนการสอนวิทยาศาสตร์นั้นท่านได้จัดหาอุปกรณ์เพิ่มขึ้นตามลำดับรวมทั้งได้รับอุปกรณ์บางส่วนเพิ่มขึ้นจากมูลนิธิร็อคกีเฟลเลอร์ อย่างไรก็ตามท่านได้รับราชการอยู่ภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงไม่กี่ปีเท่านั้นเนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยท่านถวายบังคมออกจากราชการเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2475

¹⁰

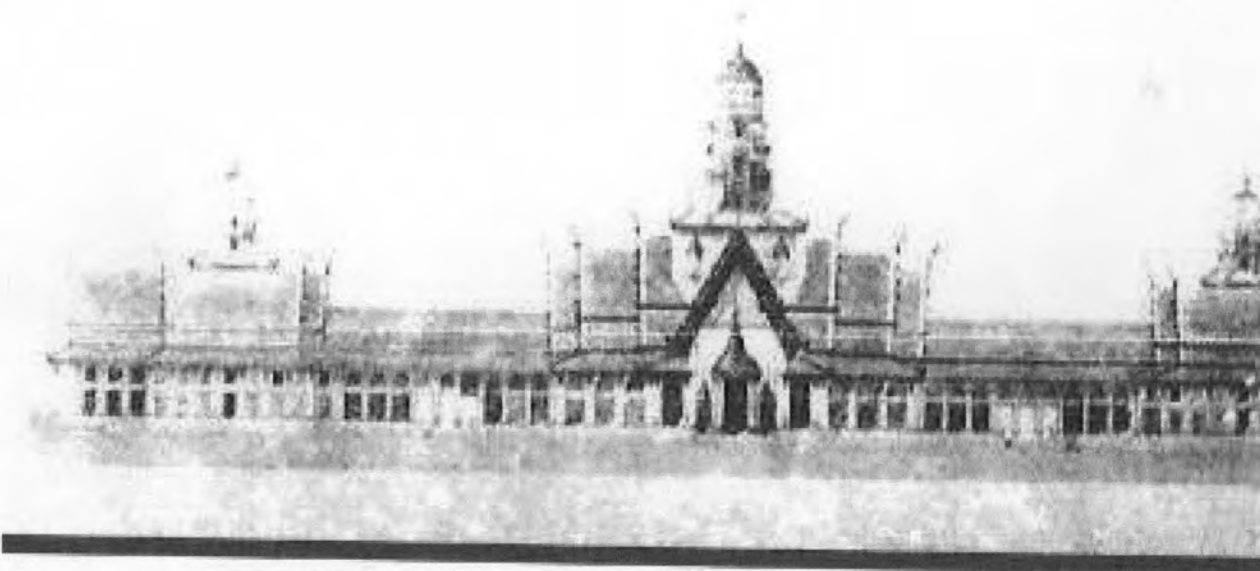
รอง คยามานนท์และคณะ. ชีวประวัติและผลงานของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ.2459-2526) หน้า 36

ภาคผนวก ข.

รูปภาพที่เกี่ยวข้องกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 1 สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ
นายกสภากรรมการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนกรมบังคับมณฑลถวายรายงานต่อ
รัชกาลที่ 6
ที่มา : หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

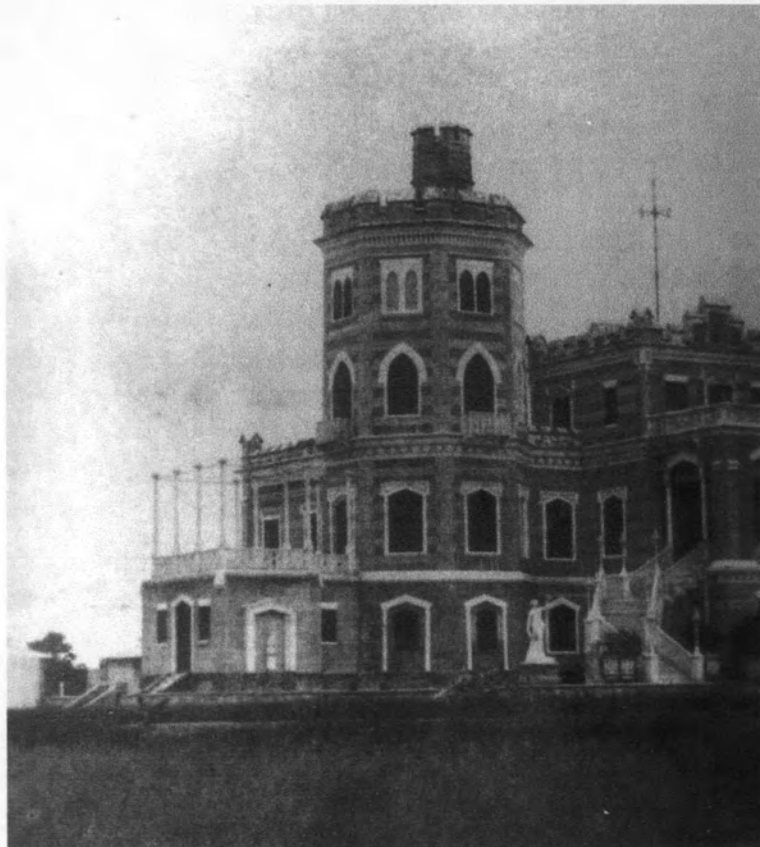
ภาพที่ 2 ภาพแบบแปลนโครงสร้างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำอธิบายภาพ ภาพนี้เป็นแบบแปลนของ ดร. คาร์ล ไตรัง ซึ่งมีการออกแบบตามรูปแบบสุโขทัย ส่วนภาพล่างเป็นภาพของมิสเตอร์ ฮีลีย์มีรูปแบบเป็นไทยประยุกต์แบบผสม ซึ่งคณะกรรมการได้เลือกแบบของมิสเตอร์ฮีลีย์เพราะสามารถกระทำได้ง่ายและประหยัดงบประมาณมากกว่า

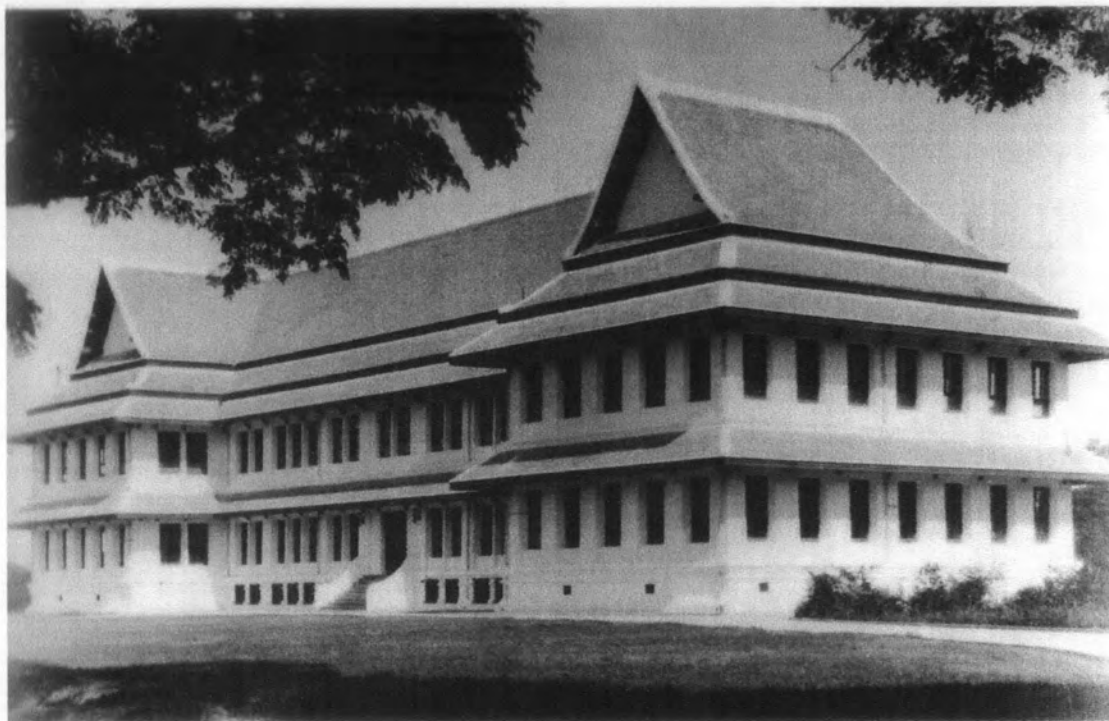
ที่มา : หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3 ภาพตึกบัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสมัยที่ยังมุงด้วยจาก
ที่มา : หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

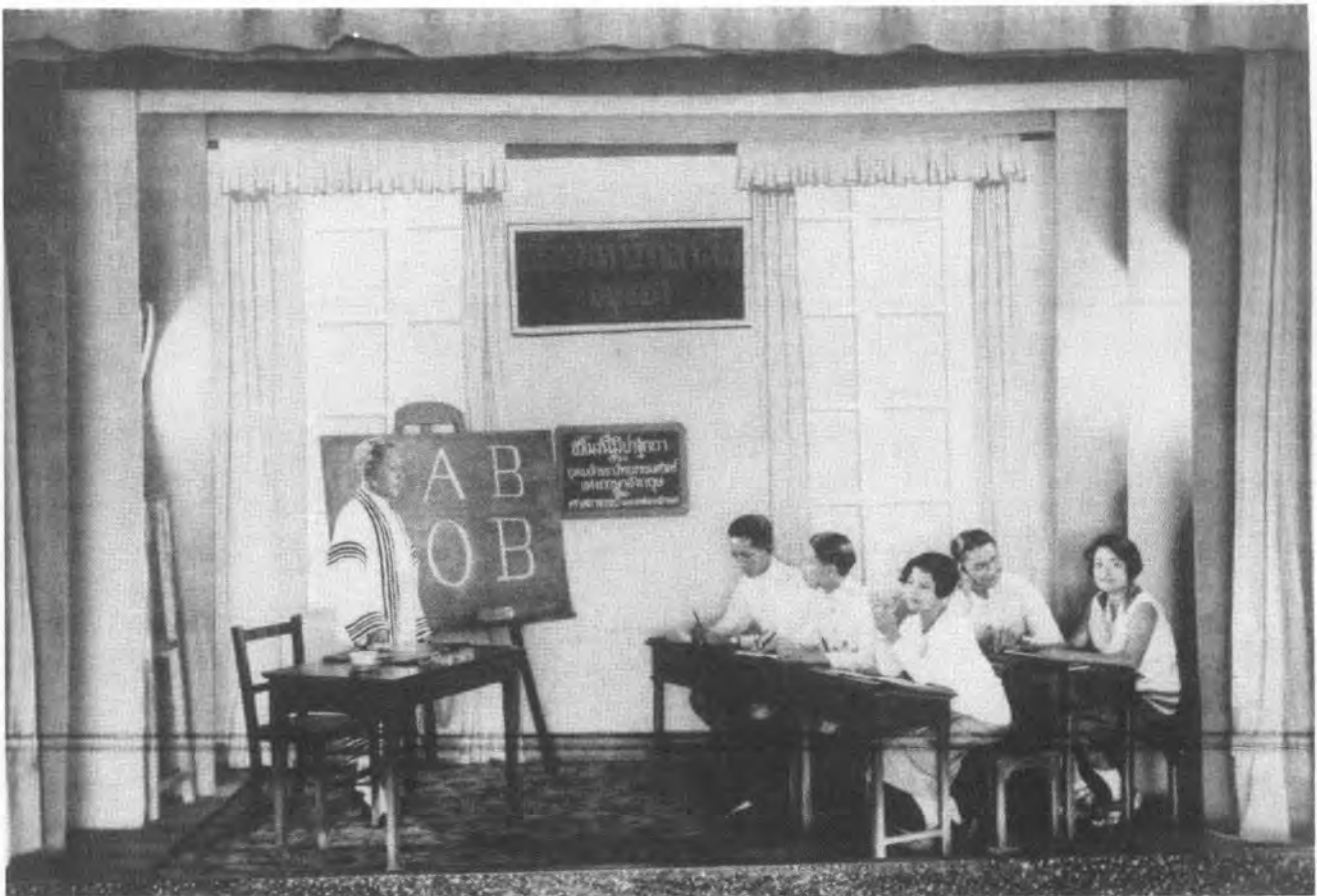
ภาพที่ 4 ภาพวังปทุมวันหรือวังวินด์เซอร์
ที่มา หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5 ดิควิทยาศาสตร์ (ตึกขาว)
ที่มา : หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 6 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสมัยรัชกาลที่ 6
ที่มา : สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 7 ภาพการแสดงละครล้อเลียนการเรียนของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเหล่าข้าราชการ
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปรางค์เจ้าอยู่หัว

คำอธิบายเพิ่มเติม : สำหรับภาพสะท้อนการมองนิสิตจากสังคมภายนอกของชนชั้นนำไทยในเวลานั้น ได้สะท้อนให้เห็นจากภาพจากการแสดงละครครั้งหนึ่งที่พระราชวังไกลกังวล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เหล่าข้าราชการได้จัดการแสดงละครขึ้นเพื่อล้อเลียนหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ปรากฏว่ามีข้าราชการกลุ่มหนึ่งได้แสดงละครล้อเลียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยใช้ชื่อว่า “อัศวินวิทยาลัยอยุธยา” จากการตีความของผู้ศึกษาพบว่าเป็นการสะท้อนสภาพสังคมไทยให้เห็นว่าการที่มหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้นิสิตหญิงเข้ามาเรียนร่วมกับนิสิตชายนั้นยังไม่เหมาะสมนัก เพราะนิสิตหญิงบางคนยังห่วงการรักสวยรักงามมากกว่าการเรียน (ภาพผู้หญิงด้านหน้านั่งตะไบเล็บ) หรือ บางคนมาเรียนแล้วมานั่งจิบกับผู้ชาย (ภาพผู้หญิงที่นั่งด้านหลัง) หรือบางทีอาจจะทำให้ผู้ชายพลอยเสียการเรียนไปด้วย (ภาพผู้ชายที่อยู่ด้านหลัง) นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นภาพการเรียนการสอนในเวลานั้นว่าการเรียนการสอนยังเน้นการบรรยายเป็นหลักโดยเน้นให้นิสิตจดบันทึกแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนการเรียนการสอนนั้นก็ไม่ได้มุ่งให้นิสิตรู้จักคิดวิเคราะห์หรือแลกเปลี่ยนความรู้กันดังเห็นได้จากคำที่อยู่ในป้ายด้านหลังว่า “สโมสรมนี้ไม่มีปาฐกถา” ส่วนนิสิตที่ตั้งใจเรียนนั้นก็เน้นการจดบันทึกเป็นหลัก มีความมุ่งมั่นจนเกินพอดีทั้ง ๆ ที่ไม่มีอะไรให้จดเพราะบนกระดานมีแค่เพียงอักษร ABOB

ภาคผนวก ค.

ตารางสรุประเบียบการเข้าศึกษาภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2461-2475

ปี พ.ศ.	คุณวุฒิ	ค่าธรรมเนียมและประเภทนักเรียน	ทุนเล่าเรียน
2461- 2464	ม.6 ขึ้นไป	- นักเรียนกลางวันภาคละ 20 บาท - นักเรียนประจำเทอมละ 80 บาท	- นักเรียนทุนเล่าเรียนกลางวันคือนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้น ม.6 ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 60 ขึ้นไป และนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้น ม.7 ทางมหาวิทยาลัย ยกเว้นค่าธรรมเนียมเทอมละ 20 บาท - นักเรียนทุนบริบูรณ์ คือนักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ม.8) มหาวิทยาลัยยอมยกค่าธรรมเนียมให้ทั้งหมด - ถ้านักเรียนคนใดในแผนกสอบไล่ได้เป็นที่ 1 และได้คะแนนสูงเยี่ยมในแผนก จะได้รับทุนเล่าเรียน 100 บาท ถ้าปีใดไม่มีนักเรียนสอบไล่ได้คะแนนอย่างเยี่ยมมหาวิทยาลัยเยี่ยมจะงดเว้นทุน - นักเรียนที่อยู่หอวังจะได้รับเบี้ยเลี้ยงเดือนละ 15 บาท เฉพาะเปิดภาคเรียน ซักครั้งได้ฟรีวันละขึ้น ¹
2465- 2466	ม.6 ขึ้นไป	-นักเรียนกลางวัน ภาคเรียนที่ 1 อัตรา 20 บาท ภาคเรียนที่ 2-3 รวม 25 บาท -นักเรียนประจำ ภาคที่ 1 อัตรา 120 บาท ภาคที่ 2-3 รวม 150 บาท -ค่าประกันของเสียหายของคณะปีละ 20 บาท หอพักปีละ 20 บาท	- นักเรียนทุนเล่าเรียนกลางวันคือนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้น ม.6 และ ม.7 ทางมหาวิทยาลัยยกเว้นค่าธรรมเนียมปีละ 45 บาท ในปี พ.ศ. 2466 ได้เพิ่มนักเรียนปรุญยาประเภทที่ 1 ที่สอบไล่ได้ชั้นม.6 ด้วย - นักเรียนทุนบริบูรณ์ คือนักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ม.8) มหาวิทยาลัยยอมยกค่าธรรมเนียมให้ทั้งหมดคือปีละ 270 บาท รวมทั้งนักเรียนที่สอบไล่ได้ ม.7 เฉพาะคณะวิศวกรรมศาสตร์ และนักเรียน

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 10/25. เรื่องส่งระเบียบการเป็นอยู่ของนักเรียนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (22 มีนาคม 2461- 11 เมษายน 2462).

		-ค่าบำรุงสโมสร ปีละ 5 บาท	แพทยศาสตร์ที่สอบไล่ได้ชั้นปีที่ 4 - ถ้านักเรียนคนใดในคณะสอบไล่ได้เป็นที่ 1 และได้คะแนนสูงเยี่ยม รวมทั้งมีความประพฤติดี จะได้รับทุนเล่าเรียน 100 บาท ถ้าปีใดไม่มีนักเรียนสอบไล่ได้คะแนนอย่างมหาวิทยาลัยเยี่ยมจะงดเว้นทุน -นักเรียนที่อยู่หอจะได้รับเบี้ยเลี้ยงเดือนละ 15 บาท เฉพาะเปิดภาคเรียนซักรีดได้ฟรีวันละชั้น ²
2 4 6 7 - 2469	ม.7	-ค่าธรรมเนียมนักเรียนกลางวัน ภาคเรียนที่ 1 อัตรา 20 บาท ภาคเรียนที่ 2-3 รวม 25 บาท -ค่าธรรมเนียมนักเรียนสำนัก ภาคเรียนที่ 1 อัตรา 120 บาท ภาคเรียนที่ 2-3 รวม 150 บาท - ค่าประกันทำของเสียหาย ทางคณะปีละ 20 บาทและหอพัก 20 บาท -ค่าบำรุงสโมสร ปีละ 5 บาท -ค่าบำรุงหอสมุดของคณะปีละ 5 บาท แต่ สำหรับคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ปี ละ 10 บาท -ค่าธรรมเนียมสำหรับการปฏิบัติการทาง	- นักเรียนทุนบริบูรณ์ คือนักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ม.8) เท่านั้น ที่เหลือคงเดิม ³

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศพ. 10/43. เรื่องระเบียบการรับนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (17 มีนาคม 2465).

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศพ. 108. ระเบียบการนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (26 มีนาคม-23กรกฎาคม 2467).

		วิทยาศาสตร์และทดลองในคณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ปีละ 20 บาท	
2470	ม.8 เฉพาะ แผนกปรุงยา รับ ม.7	-ค่าธรรมเนียมเรียน ภาคเรียนที่ 1 อัตรา 20 บาท ภาคเรียนที่ 2-3 รวม 25 บาท -ค่าธรรมเนียมสำนักในหอ ภาคเรียนที่ 1 อัตรา 120 บาท ภาคเรียนที่ 2-3 รวม 150 บาท -ค่าบำรุงสโมสร ปีละ 5 บาท -ค่าบำรุงหอสมุดของคณะปีละ 5 บาท แต่ สำหรับคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ปี ละ 10 บาท สำหรับคณะแพทยศาสตร์ปีละ 20 บาท -ค่าธรรมเนียมสำหรับการปฏิบัติการและ ทดลอง คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ปีละ 20 บาท คณะแพทยศาสตร์ปีที่ 1-2 ปีละ 40 บาท ปีที่ 3-4 ปีละ 10 บาท	-นักเรียนที่สอบไล่ได้ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 หรือสอบไล่ได้มัธยมปีที่ 7 สำหรับแผนกปรุงยา มหาวิทยาลัยยอมยกค่าธรรมเนียมปีละ 45 บาท ค่าธรรมเนียมสำนักปีละ 45 บาท ที่เหลือคงเดิม ⁴

⁴ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 50 ปี, หน้า 616-620.

		แผนกปรุงยา ปีที่ 1-2 ปีละ 20 บาท ปีที่ 3 ปีละ 5 บาท	
2471-2472	-ม.8 ยกเว้นบางแผนก คณะรัฐศาสตร์ ศาสตราจารย์และวิศวกรรมศาสตร์รับ ม.6 -แผนกปรุงยารับ ม.7	คงเดิมมีการเพิ่มแต่ค่าบำรุงสโมสร (ให้หนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยด้วย) เป็นปีละ 10 บาท	คงเดิม ⁵
2473-2475	ม. 8	อัตราคงเดิม	อัตราเหมือนกับปี พ.ศ.2471-2472 เพียงแต่ทุนอุดหนุนนั้นจะให้สำหรับผู้จบชั้น ม. 8 แล้วเท่านั้น ⁶
2476	ม. 8 เริ่มมีการสอบคัดเลือกตามประเภทนักเรียนที่มหาวิทยาลัยรับ วิชาที่สอบคือคณิตกับอังกฤษ	-อัตราคงเดิมมีแต่การเพิ่มค่าธรรมเนียมการใช้ห้องสมุดเท่านั้น แผนกข้าราชการพลเรือนปีละ 15 บาท คณะแพทยศาสตร์ปีละ 20 บาท คณะวิศวกรรมศาสตร์ปีละ 10 บาท แผนกอักษรศาสตร์ปีละ 15 บาท แผนกวิทยาศาสตร์ปีละ 10 บาท แผนกเภสัชกรรมปีละ 10 บาท	คงเดิม ⁷

⁵ อ้างแล้ว หน้า 621-624

⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 625-629

⁷ เรื่องเดิม หน้า 630-636

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายสมโชติ วีรภัทรเวช เกิดเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ.2524 ที่กรุงเทพฯ สำเร็จ การศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษา จากโรงเรียนวัดสุทธิวราราม ในปีการศึกษา 2542 และได้ สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 ได้รับพระราชทานรางวัลเหรียญ ทอง ภาควิชาประถมศึกษา เอกวิชาภาษาไทย-สังคมศึกษา จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2546 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ.2547 โดยได้รับทุนเฉลิม พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา โดยได้รับทุนอุดหนุนเป็นระยะเวลา 2 ปี จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

